

**„НИЙ И ДА ЖИВЕЙМЕ ПОД ВЛИЯНИЕТО НА НАЗЪРИНА, НО ВСЕ
ТАКИ МНОГО НИ ЗАКРИЛЯ СТОПАНЪТ НА ЧИФЛИКА“ –
БАЛЧО НЕЙКОВ И ДОБРУДЖАНСКИТЕ ЧИФЛИЦИ НА ЕЮБ ПАША**

Николай ТОДОРОВ

Abstract: *The article provides new information on the socio-economic development of Northern Dobrudzha in the 19th c. extracted from unpublished Ottoman documents – temettuat defters. Temettuat defters appeared in 1845 as a result of an ambitious survey of the Ottoman central authorities which registered the land, immovable property, incomes and animals of the Ottoman subjects. Those documents provide valuable information for the demographic picture, social, ethnic and religious characteristics of the settlements in the Ottoman Empire. Another important source of information for the history of the region is Balcho Neykov's memoirs. The problem of the Ottoman agrarian policy in Northern Dobrudzha and the role of the local Ottoman elite in it was studied before, but the provided new sources give new perspective and support innovative theses. The question of çiftliks is also discussed in the paper. These çiftliks are owned by representatives of the local elite – Hasan Bey and Murad Bey, who had significant role in the domestic economy.*

Key words: *temettuat defters, çiftlik, income tax, Northern Dobrudzha*

JEL: N 5, N 9

I. Изворите

Документалното наследство свързано с Добруджа през епохата на Възраждането на пръв поглед не е малко. Обстоятелствата в историческото развитие на областта способстват една значителна част от него да бъде унищожено. Но Добруджа е единствена с описание от мащабите на сбирките от народния живот на Балчо Нейков (Neykov, 2017).

Съпоставянето на народописните бележки на Балчо Нейков с един особен вид османотурски документи – теметгуат дефтерите (Georgieva, 2011, pp. 531-542), показва пълната картина на случващото се в Северна Добруджа през 40-те години на XIX в.

II. Геронте

Настоящото изследване е концентрирано около три фигури, представители на провинциалния османски елит – Еюб паша и неговите синове – Хасан бей и Мурад бей. Всички останали участници са множеството жители, част от които поименно посочени от Балчо Нейков, на няколко севернодобруджански села, а именно: Бейдауд¹, Камена², Каранасух³, Карахарман⁴, Касап⁵, Потур⁶, Саръгьол⁷ и Саръюрт⁸. Последните заемат главна роля по следните причини посочени от Балчо Нейков:

*„Еиб паша, както казахме по-горе, като намерил землището и селището на Потур празно, **заправил чифлика си след 1813 г.**, като задържал и селищата наоколо Потур, бивши, до 1811 г. български села: на изток и на юг – Касанкьой, Каранасуф и Сръюрт, на запад – Саръгьол и Бейдауд и на север Дели али, Камена и Хамамджи, на които селища нето татари, нето турци, нето молдовани и власи и нето русци-липовани дал да се направят, осен да ги заселят пак българи и гагаузи. Затова до убиванието – заколванието – на Еиб паша при Шумен 1828 г., тия селища стояли **като мерия на потурския чифлик** [...]“ (Неуков, 2017, р. 306).*

Данните, с които разполагаме за Еюб паша са твърде малко. Придворният хронист на султан Махмуд II, Ессад ефенди, през 1823 г. го споменава като *„Babadağı A'yânı silahşorân-ı hassadân Eyyûb Ağa, Isakçı Kal'ası muhâfazası“*. Освен това той посочва, че Еюб паша е с ранг на мир-и миран (Es'ad efendi Târîhi, р. 259). Вторият сигурен източник относно неговата титулатура е самият теметтуат дефтер. При описването на чифлиците на неговите наследници той е посочен като *„rikab-i humayun kapıcibaşî“*⁹.

Посочените титли дадени от султана на бабадагския аянин дават основание да се направят някои важни изводи относно мястото, което той заема в провинциалното управление. Титлата *silahşoran* първоначално е свързана с еничарския корпус (Uzunçarşılı, 1988, р. 578 ; Pakalın, 1983, р. 226). В съчетанието *silhşorân-ı hassa* тя има значението на въоръжен охранител на султана (Redhouse, 1999, р.

¹ Дн. Бейдауд, Обл. Тулча, Румъния

² Дн. Камена, Обл. Тулча, румъния

³ Дн. Истрия, Обл. Констанца, Румъния

⁴ Дн. Ваду, Обл. Констанца, Румъния

⁵ Дн. Синое, Обл. Констанца, Румъния

⁶ Дн. Пандуру, Обл. Тулча, Румъния

⁷ Дн. Саръгьол де Деал, Обл. Тулча, Румъния

⁸ Дн. Михай Витязу, Обл. Констанца, Румъния

⁹ Başbakanlık osmanlı arşivi (BOA) – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 882, f. 10

1018). Това позволява да се допусне, че както една значителна част от представителите на аяните, така и Еюб паша произхожда от провинциалното еничарство. След когато получава и прибавката *rikab-i humayun kapıcıbaşı* към титлата си той става и паша (Uzunçarşılı, 1984, p. 406 ; Pakalın, 1983, p. 45) . Тази титла (*rikab-i humayun kapıcıbaşı*) е често давана на аяните през XIX в. и има по-скоро почетен характер, отколкото реално властово измерение (Dimitrov, 1981, p. 381). Към 1823 г. той вече е назначен за мухафъз на крепостта Исакча (Süreyya, 1996, s. 502; Es'ad efendi Târîhi, p. 259). Като такъв го заварваме и пет години по-късно по време на Руско-турската война през 1828–1829 г. След като руските войски обсаждат Исакча започват преговори за предаването на крепостта. Според руските донесения Еюб паша е „невъзрастен, користолюбив и не твърде обичан“. На 30 май 1828 г. той предава ключа на крепостта и капитулира (Eranchin, 1905, p. 145).

Този епизод е описан от Балчо Нейков по разказ на поп Никола, който е свидетел на събитията както следва:

„На пролетта 1828, навръх Великден, отвори се от Бесарабия огънят, понеже руския цар Николай беше дошъл под Картал, местичето, наричано Сату ноу. Но руския огън се откри и от Дунаво от руските барамбафти...Нашият паша, Еиб паша, току като чу, че московците обградиха го вече, предаде сакчанската крепост безусловно“ (Неуков, 2017, p. 175).

Заради капитулацията на Исакчанската крепост Еюб паша е екзекутиран във военната квартира на великия везир в Шумен.

Липсват каквито и да било данни за последиците от екзекуцията на Еюб паша и съдбата на синовете му. Последните ги виждаме през 1845 г. като собственици на няколко чифлика, а Хасан бей, като капуджибашия на Бабадаг през 40-те години на XIX в.

В теметгуат дефтера Хасан бей е записан по следния начин: *„rikab-i humayun kapıcıbaşılardan Eyüb paşa zade atüfettü Hasan bey“*. Както се вижда 15 години по-късно официалната власт продължава да има предвид потеклото на Хасан бей и да отбелязва цялата титулатура на неговия баща. Той и неговият брат Мурад бей са жители на махала Кара Насух, а градските им доходи възлизат съответно на 2570 и 270 гроша¹⁰. Веднага прави впечатление, че това са твърде скромни доходи, особено тези на Мурад бей. Той има регистрирани 2 дюнюма лозе с доход от 110 гр. и 2 дюкяна с доход от 160 гр. Хасан бей е собственик на 13 дюкяна намиращи се на чаршията, от които получава също несъразмерен доход от 1 900 гр. Другите му доходи са от две лозя по 4 дюнюма и един бостан също от 4 дюнюма.

¹⁰ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 10

Не така стои въпросът за доходите от чифлиците им.

Хасан бей е собственик на два чифлика разположени в селата Потур и Карахарман. От първия е регистриран доход от 16 090 гр., а втория 20 320 гр¹¹. Чифликът на Мурад бей е разположен в село Пелетли с годишен доход от 14 392,5 гр¹². На тяхната структура ще се спрем по-подробно.

III. Селата и чифлишкият проблем

Селищата, които Балчо Нейков определя като „мерия на Потурския чифлик“ са твърде интересни от гледна точка на демографското и стопанско развитие. Веднага трябва да се отбележи, че не се касае за чифлишки села в смисъла на това понятие използвано в литературата до този момент.

Проблемът за чифлиците¹³ е дискуссионен в историографията, но за съжаление направените изводи са твърде едностранчиви, а наблюденията обхващат само определени райони. Разкритите картини на разорени и обезземлени селяни, които са принудени да намерят минимално препитание при турски агичифликчии се преповтарят в отделните изследвания и служат за илюстрация на тежкото положение на българите в навечерието на националната революция. Това е особено добре подчертано в изследванията на акад. Христо Христов. Мимоходом се отбелязва, че точно в Бабадашка каза „даже имало стопани /мюсюлмани и българи-християни/, които владеели много повече земя... Размерът на земевладенията там достигали до 600, 800 даже 1040 дюнума“, но въпреки това „в своето огромно мнозинство [*добуджанските селяни са по-скоро изключение, обобщението се отнася за „цяла България“?*] те били лишени от достатъчно обработваема земя или владяната земя била неплодородна и били смазвани от жестоката експлоатация и гнет на османската държава и чифликчиите мюсюлмани“ (Hristov, 1976, pp. 170, 173).

На първо място посочените констатации се отнасят за особени райони на империята, а използваните документи обхващат предимно XVIII в., след което изводите механично са прехвърлени върху цялото етническо землище на българите и в следващия XIX век.

Да видим каква е конкретната ситуация в Северна Добруджа.

¹¹ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 882, f. 147, 80

¹² BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 882, f. 77

¹³ „Дебатът за чифлиците“ е един от водещите проблеми в османистичната литература. В българската историография този проблем все още не е достатъчно добре разработен. Затова ще насочим вниманието към обобщаващата статия на Жил Вейнщайн: “On the Çiftlik Debate”, in Çağlar Keyder - Faruk Tabak (ed.) *Landholding and Commercial Agriculture in the Middle East* (New York 1991) p. 3-42.

На първо място ще се спрем демографската структура на посочените села. Балчо Нейков показва целенасочена политика от страна на Еюб паша при заселването на тези селища след 1813 г. Той не позволява да се заселят татари, турци, молдовани и власи, а само българи и гагаузи. В действителност данните от темтуат дефтерите до голяма степен се доближават от това, което посочва Балчо Нейков. В следващата таблица е посочена конфесионалната структура на споменатите села, за които разполагаме с данни, и които са посочени като част от чифлиците на Еюб паша.

Таблица 1.

Демографска и конфесионална характеристика на добруджанските села

село	християни	мюсюлмани	други	общо*
Бейдауд	96	-	-	96
Камена	18	5	1	24
Каранасух	40	23	1	64
Касап	63	17	4	84
Потур	43	-	4	47
Саръгьол	34	-	-	34
Саръюрт	48	-	-	48
общо	342	45	10	397

* Под други се има предвид християнско население, което не е регистрирано като самостоятелно хане.

Освен по конфесионален признак жителите на посочените села могат да бъдат определени и по етнически. Това са българи, които напускат родните си села в Ямболско след войната от 1828–1829 г. и първоначално се заселват в Бесарабия. Този процес изключително детайлно е описан от Балчо Нейков, но няма да се спираме подробно на него.

Той посочва, че през 1832 г. „*братята хаджи Велко и Христо Кирюви, дядо Стою Дерменджията-Бахчеванина, Кара Никола и дядо Костадин Соргуча, те всички сродници на бащата на Стефан [Караджа], заправили нашия Потур... Защото Потур и до войната 1806–1812 г., и да е бил пак чисто българско село, но турската войска на измаилския Пейливан паша... през 1811 г., като преминала... изгдето преминали, ограбили, изгорили, клали, и Потур не само до къща опожарили, но много от потурците изклали и млади девизи, невести и деца изробили*“ (Неуков, 2017, pp. 296-297). Посочените първи заселници на

Потур през 1832 г. са родом от с. Ичме, родното село на Стефан Караджа. В последствие в селото се заселват и българи от Провадийско и Новопазарско от селата Косовец, Равна и Кривна.

Потвърждава ли се преселническият разказ на Балчо Нейков от османските документи?

От посочените преселници от Провадийско и Новопазарско трима могат със сигурност да бъдат персонифицирани. Това са Велико Пармаксъза и брат му Неделчо, както и Кара Стоян. Първите двама са регистрираните 21 и 22 хане в теметтуат дефтера на с. Потур: „Хане 21, Недялко син на Пено пармаксъз. Хане 22, каръндаш /брат му/ Велико; Хане 43, Кара Стоян син на Никола“¹⁴. Част от другите споменати имена на новозаселените жители на Потур също се срещат в теметтуат дефтера, но би могло само да се допусне, че става въпрос за същите хора. Съвпада и името на потурския свещеник – поп Тодор Димов. Това е последното регистрирано хане в дефтера – „поп на споменатото село Тодор, не притежава земя, изхранва се от папазлък“¹⁵.

Посочените данни позволяват да приемем разказът на Балчо Нейков за напълно достоверен що се отнася до етническият състав на населението на посочените селища и механизмите за тяхното обживяване през 40-те години на XIX в. В обобщение на демографската ситуация в изследваните села отново ще се позовем на нашия разказвач:

„...то само от 1831 до 1840 г. всичките гореказани селища се направиха пак като по-рано, и то все чисти българи, като Хасан бей позволи и Потур да стане пак чисто българско село“ (Неуков, 2017, р. 306).

Конкретните данни от теметтуат дефтера отново служат като потвърждение на информацията, предадена от Балчо Нейков. Село Потур в действителност е чисто българско село. Присъствието на мюсюлмани в останалите села е твърде спорадично. В процентно отношение те представляват 12,8% от общото население на изследваните селища. Освен Потур с чисто българско население са още Бейдауд, Саръюрт и Саръгьол. Вероятно политиката на Еюб паша по заселване на тези селища с мигриращо българско население, която явно е продължена и от неговия син Хасан бей, дава търсените икономически резултати.

На две места в своите спомени Балчо Нейков посочва, че след заселването на българите в посочените села в този край настъпват политически промени, които оказват благотворно влияние не само върху неговото икономическо развитие, но и в имперски мащаб.

¹⁴ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 152

¹⁵ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 156

По време на сбора в Потур, който привличал много посетители от съседните села, че само в това село имало „над земята църква...та тъкмо в Потур, и то гдето е пашовски – на Хасан паша – чифлик има, че тъкмо там над земята църква да се позволи?!...“, Балчо Нейков прави следното наблюдение:

„...най-приятно беше и това, макар още 10-годишен, чувствах това и в селското ни население рицарско добродушие към всекиго...богомолците бяха дошли из околните ни български села и от по-далечните селяни, то все чистичко облечени, такива бяха и нашите българи – и пълнички, накървавени в лицето, било и по сюрмаси, от което се разбираше, че не са притеснени от никоя страна, от правителството – още турското, нето пък от богатичките. Защото в Турция тогава едвам беше станало мирно и една сигурност и в живота, и в честа, което доскоро, казваха старите хора и самата ни баба, твърде било грозно, най-паче за българите“ (Neukov, 2017, p. 216).

След кратки бележки относно преселването на българите по време на Руско-турските войни в Бесарабия, той посочва, че те избрали „и се върнали пак в Турско, защото съвсем свобода и мир настанал [и] гдето и в което селище да се населеш, колкото ниви искаш да ореш, из горите – което дърво искаш – сечи и пр.“ (Neukov, 2017, p. 217).

Без да абсолютизираме твърденията на Балчо Нейков те показват настъпването на успокоение в Добруджа след войната от 1828–1829 г. Последвалото обезлюдяване на областта принуждава централната власт да предприеме конкретни мерки по стимулиране на населението, завръщащо се от Бесарабия през 30-те години на XIX в., да се засели в селищата на Северна Добруджа. Пристъпва се към предоставяне на работен инвентар, както и „по три-четири чифта волове“. С цел „населението, което ще бъде настанено да се замogne и да изплати посетне своите дългове, разрешава се да им се опрости десетъкът за срок от три години“. Да се насърчи раята да се засели „също се разрешава да им се опрости военния данък и други налози за срок от пет години“ (Dorev, 1940, p. 242). Цитираната заповед до силистренския мюшир е с дата 20 май 1839 г., което хронологически съвпада с разказа на Балчо Нейков.

От казаното до тук следва, че данните от теметтуат дефтерите, с които работим, трябва да се разгледат и като следствие от тези държавни мероприятия по стабилизиране на демографската и стопанска ситуация в Северна Добруджа. В тях до известна степен виждаме резултатите от провежданата политика на централната власт и най-вече случващото се с новозаселеното население. В същия контекст трябва да се поставят и действията на Еюб паша, а в последствие и на Хасан бей, които се явяват изпълнители на тази политика.

IV. Селата и тяхната икономика

Посочените демографски процеси представляват отправната точка за икономическото развитие на изследваните селища. Важно условие за стопанското развитие на местните жители е настъпилото известно социално спокойствие в Северна Добруджа. В случая не се касае за историческа фикция или за теоретична възстановка на положението на българите в севернодобруджанските села с цел да се идеализира османската управленческа система, а за конкретна изворова информация, която се нуждае от сериозен анализ. Данните от теметтуат дефтерите са трети източник след Балчо Нейков и документите на официалната власт, който потвърждава направените наблюдения.

На първо място ще се спрем на **общия среден доход** на всички жители в изследваните селища.

Таблица 2.

Среден доход на селата

Село	Общ среден доход
Касап	3088,8
Каранасух	2842,8
Потур	2472,3
Саръгьол	2468,7
Саръюрт	2083,6
Бейдауд	2009
Камена	801,7

Това е първият показател, според който жителите на седемте села показват висок икономически статус. В дефтера изрично е посочено, че „жителите на споменатата каза са земеделци“ /kaza-i mezbur ahalileri erbab-i ziraatdan oldukları¹⁶.

Интересно е да се видят **минималните и максимални доходи** в отделните селища.

¹⁶ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 42

Таблица 3.

Минимални и максимални доходи на жителите в отделните селища

Село	минимален доход	максимален доход
Бейдауд	150	8340
Камена	120	2095
Каранасух	200	6445
Касап	200	10295
Потур	200	5715
Саръгьол	250	3885
Саръюрт	200	5620

Регистрираният в **Бейдаут** минимален доход от 150 гроша е на дегирменджи Марин син на Петре, който не притежава никакво имущество и е вписан в дефтера като стар и неспособен за работа /ihtiya[ɾ] ve amelmande/, но се изхранва като копач (чападжилък)¹⁷. Максималният доход от **8 340 гроша** е на Ненчо син на Параскева, чието стопанство би могло да се определи като един малък чифлик¹⁸. Недвижимото имущество на Ненчо Параскева включва 60 дюнюма ниви, от които през 1845 г. е получил доход от 5 240 гроша, а на следващата 1846 г. – 4 640 гроша. Също така той е собственик на половините на две воденици с доход от 250 и 300 гроша, както и на една цяла с доход от 500 гр. Притежава лозе в размер на 1 дюнюм, от което получава 50 гроша годишно. От платените десетъци върху произведените от него пшеница и ечемик също могат да се направят някои изчисления. Количеството на юшюра върху пшеницата възлиза на 44 истанбулски килета, а на ечемика на 24 килета. Съответно цялото количество пшеница и ечемик е от порядъка съответно на 440 и 240 килета. Това е твърде значително количество зърнени храни, от които една значителна част той безспорно пласира на пазара. Ако използваме приетото в историографията нужно количество жито за изхранването на един човек за година в доиндустриалната епоха от 200 кг. и ако приложим демографския индекс 5 за изчисляване на големината на семейството му, то нужното количество пшеница възлиза на 1 000 кг /прибл. 40 килета/ (Parveva, 2011, p. 154). От общото произведено зърно той трябва да отдели за посев, както и за изплащането на данъците. В най-хипотетичен вариант ако допуснем, че за всички тези нужди той отделя приблизително 200

¹⁷ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 172

¹⁸ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 163

килета, излишъкът от зърнени храни остава твърде голям. Възможно е да допуснем, че за тяхното покриване той би могъл да използва второкачественото зърно – произведения ечемик, а първокачественото да пласира на пазара.

Същевременно животните, които притежава Ненчо син на Параскева също се отличават с голямо количество и разнообразие: 3 чифта волове, 6 дойни крави с годишен доход от 110 гроша, 3 ялови крави, 3 юници, 4 телета, 9 хергелета, 3 жребчета, 1 прасе и 1 товарен кон.

Макар и твърде хипотетична реконструкцията на личното стопанство на най-богатия жител на с. Бейдауд, тя ще ни позволи да направим някои важни изводи. За целта ще изложим и данните за личните стопанства и на останалите най-богати жители в изследваните села.

В с. **Камена** с най-висок доход от 2 095 гроша е регистриран Недялко син на Русе. Той е собственик на нива в размер на 60 дюнюма, от която получава доход за 1845/46 г. съответно от 1 760 и 2 355 гроша. Платеният юшюр от пшеница и ечемик е в размер на 12 и 16 килета. Притежава 25 дойни овце и 25 едногодишни с доход от 200 гроша, както и на 30 дойни кози и 20 на една година, които му носят 100 гроша годишно. Останалите животни в неговото стопанство са: 3 чифта волове, 2 дойни крави с доход от 35 гроша, 1 ялова крава, 2 юници, 1 теле, 4 хергелета, 1 жребче, 1 бик, 1 товарен кон и 1 прасе¹⁹.

Жителят на **Каранасух** Начо син на Пеньо е с най-висок доход в размер на 6 445 гроша. Той обработва нива от 70 дюнюма с доход съответно от 4 105 и 4 435 гроша. Значителна част от годишният си доход – 2 300 гр., получава от отглежданите 340 дойни овце и 200 едногодишни. Отделно от тях са записани още 250 агнета. Земите си обработва с 3 чифта волове, останалите животни, които притежава са: 2 дойни крави, 9 хергелета, 2 жребчета и 1 прасе²⁰.

С най-висок доход от всички изследвани села е жителят на **Касап** Стоян син на Мирчо, възлизаш на **10 295 гроша**. По-голямата част от тази твърде значителна сума той също получава от обработването на нива в размер на 96 дюнюма – съответно за 1845 г. – 8 890 гроша, 1846 г. – 4 625 гроша. Тук отново се повтаря структурата на личното стопанство на предходния разгледан най-богат жител на с. Бейдауд – Ненчо син на Параскева. Както него Стоян син на Мирчо притежава една вятърна мелница с доход от 500 гроша и една воденица с 350 гроша доход. Животните, които притежава също са в голямо количество: 4 чифта волове, 2 дойни крави с доход от 40 гроша, 1 ялова крава, 1 юница, 2 бика, 2 телета, 9 хергелета, 1 жребче, 1 товарен кон и 2 биволици. Стоян син на Мирчо е

¹⁹ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 201

²⁰ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 123

и собственик на 60 млечни овце и 50 на по една година с годишен доход от 450 гроша²¹.

В **Саръгол** с най-висок доход от 3 885 гроша е регистриран хаджи Марко син на Пеньо. Притежаваната от него нива е с площ от 76 дюнюма и доход за двете години от по 3 565 и 2 015 гроша. Десятъците, които е платил от пшеница и ечемик са в размер на 29 и 19 килета. Собственик е на 25 дойни овце и 25 на една година с доход от 200 гроша, както и на 30 кози и 20 едногодишни, които му носят годишно 100 гроша. За обработването на земите използва 2 чифта волове, а останалите животни, които притежава са: 1 дойна крава, 1 ялова крава, 1 юница, 5 хергелета, 4 жребчета, 2 бика и 1 прасе²².

Последният представител на най-богатите жители на изследваните села е Стоян син на Марко от **с. Саръюрт** с доход от 5 620 гроша. От нивата си в размер на 96 дюнюма той получава доход съответно по 4 400 и 2 820 гроша, а десятиците, които е платил са 39 килета пшеница, 15 ечемик и 1 киле царевича. Той също притежава значително количество овце – 80 и 120 на една година с доход от 750 гроша. Обработва нивите си с 3 чифта волове, а животните, на които е собственик са: 3 дойни крави, 2 ялови крави, 4 юници, 1 теле, 5 хергелета, 3 жребчета, 3 бика, 1 товарен кон и 1 прасе²³.

Голямото количество статистическа информация, която изложихме позволява да се направи по-задълбочен анализ на икономическия статус на тази категория селски жители.

Първият признак, който обединява всички посочени стопани и наличието на значителна по обем земя, от която те получават по-голямата част от доходите си. Отново се забелязват значителни различия в количеството владяна земя и декларирания доход, но този въпрос изисква самостоятелно изследване. Безспорно при по-голяма част от селските стопани остават значителни по обем аграрни излишъци, които могат да пласират на пазара, от където се получават и техните големи доходи. Лозята също присъстват като приходоизточник, но тяхната площ е минимална, което говори, че при тях произведеното количество грозде служи по-скоро за лична консумация. Доминиращо в аграрната листа на изследваните села е зърнопроизводството и то на първокачествени зърнени култури. Общото количество на платените десятици за пшеница и ечемик възлизат съответно на 7 331,5 и 3 347 килета. От тук следва, че общото количество на произведеното зърно в седемте изследвани села възлиза на 73 315 килета пшеница и 33 470 килета ечемик.

²¹ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 111

²² BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 178

²³ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 137

Твърдението, че при жителите с регистрирани максимални доходи може да се допусне, че се касае за чифлишко стопанство до известна степен се потвърждава от факта, че в аграрната дейност се използва наемна работна ръка.

На два пъти в спомените си Балчо Нейков споменава, че по време на жътва семейството му е наемало жътвари от местното липованско население от „руските бабадагски села: Слава, Джуревна и Саръкьой“ (Neukov, 2017, p. 214).

Възможно е едно допускане и за това какво се случва с посочените аграрни излишъци. Според нас се касае за житна търговия, чийто център и основно износно пристанище е едно от селата, свързани със семейството на Еюб паша – Карахарман. Последното селище присъства на едни от най-старите османски портулани и често се споменава в документите като важно пристанище, превишаващо значението дори на Кюстенджа. Балчо Нейков отбелязва също, че в Караорман /имайки предвид Карахарман/, *то време повече храни се товареха, отколкото в Кюстенджа и Мангалия*“ (Neukov, 2017, p. 306). Там се намира и чифликът на Хасан бей. Отново в нашия разказвач намираме податка, че Хасан бей е мюлтезим на посочените села, т.к. посочва, че на него е изплащан „десятока, юшюр“²⁴. Карахарман е чисто мюсюлманско селище, в което част от жителите вероятно също са ангажирани в тази житна търговия.

Вторият свързващ елемент между разгледаните най-богати жители на седемте села е наличието на големи стада от овце и кози. Особено впечатляващо е количеството на овцете – дойни и на една година – на жителя на с. Каранасух Начо син на Пеньо²⁴. В случая той е собственик на общо 540 овце от двата вида и на 250 агнета. Това е твърде висока цифра, която показва, че освен земеделието и животновъдството, най-вероятно с цел търговия заема важно място в неговото стопанство. За сравнение максималният брой овце, регистриран в котленските къшли разположени в селата в каза Бабадаг, и в частност тази на хаджи Добри хаджи Райно в с. Доруфакъ възлиза на 250 броя дойни овце²⁵.

В случая съчетанието на развито земеделие с висока доходност с отглеждането на животни, което както става ясно също носи добри доходи, може да се използва като довод в посока на това стопанствата им да бъдат определени като чифлици.

Третото обединяващо звено за най-богатите жители на изследваните села е наличието на воденици или вятърни мелници в техните стопанства. В изследванията посветени на чифлишкия проблем често пъти се изтъква, че воденицата присъства като топос, около който се изгражда чифлишкото стопанство (Gandev, 1976, p. 292).

²⁴ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 123

²⁵ BOA – İstanbul, ML. VRD. TMT. d. 11 881, f. 399

Голямото разнообразие на останалите притежавани от стопаните животни също обединява разглежданата група от добруджанските селяни. Една част от тях могат да се използват за обработката на земя или като товарни животни за пренос на готовата продукция. До известна степен това потвърждава пазарната насоченост на техните стопанства.

Посочените нови данни от теметтуат дефтерите значително допълват историческата картина на Северна Добруджа през 40-те години на XIX в.

Икономическият статус на местното население показва съществена разлика от този на българите от останалите краища на Османската империя. За пореден път се доказва правилото, че е невъзможно да се правят обобщения на базата на конкретни локални примери, които след това се извеждат като общовалидни за цялата българска етническа територия.

Съчетаването на извори от различно естество – мемоари, официални държавни документи регламентиращи една или друга стопанска дейност, резултатите от извършеното описание на населението, дават най-пълна представа за случващото се в този важен период.

REFERENCES:

- Dorev, P 1940, *Documents from the Turkish state archives, part I (1564-1872)*, Izdatelstvo na Balgarska akademia na naukite, Sofia. (in Bulgarian)
- Epanchin, N 1905, *A story about the march in European Turkey*, Izdatelstvo Tipografia na glantoto upravlennie na udelite, Sankt Peterburg. (in Russian)
- Gandev, H 1976, *Problems of the Bulgarian Revival*, Nauka i izkustvo, Sofia. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2011, 'Temettuat Defters as a Source for History of Shumen', in *From here Bulgaria is started. Materials from the Second National History, Archeology and Cultural Tourism Conference, Shumen 14-16 May 2010*, Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", Shumen. (in Bulgarian)
- Hristov, H 1976, *The Agrarian Question in the Bulgarian National Revolution*, Nauka i izkustvo. Sofia. (in Bulgarian)
- Mehmed Es'ad efendi 1984, *Vak'a-nivis Es'ad efendi Tarihi*, OSAV, Istanbul. (in Turkish)
- Neykov, B 2017, Fakiyan Legend. Collection of the Popular Life, Iztok-Zapad, Sofia. (in Bulgarian)
- Pakalın, M 1983, Osmanlı deimleri ve terimleri sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, Istanbul (in Turkish)
- Parveva, St 2011, *Land and People. During 17th – First Decades of 18th Century. Reclamation and Organization of the Agrarian and Social Space in the Central and Southern Balkans under the Ottoman Rule*, Izdatelstvo na Balgarska akademia na naukite, Sofia. (in Bulgarian)

Süreyya, M 1996, Sicill-i Osmanî, 2. cilt, İstanbul. (in Turkish)

Uzunçarşılı, İ. 1984, Osmanlı Devletini Saray Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. (in Turkish)

Uzunçarşılı, İ. 1988, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları. I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. (in Turkish)

Correspondence address:

Nikolay Todorov – PhD

Regional Museum of History Silistra

24 G. S. Rakovski St. 7500 Silistra

E-mail: todorovnikolay@abv.bg